

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 8 (Ağustos/August 2022), s. 273-294.
Geliş Tarihi-Received: 13.06.2022
Kabul Tarihi-Accepted: 02.07.2022
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1130229

Türkçede Hayvan Adlarının Metaforik Kullanımları

Metaphorical Uses of Animal Names in Turkish

Fatma ÖZKAN KURT*

Öz

Geçmişten günümüze insan toplulukları hayvan popülasyonlarıyla bir arada yaşamaktadır. Bu birliktelikte genel olarak insanlar, hayvanları besin kaynağı olarak değerlendirmekte veya bunun yanı sıra hayvanların emek gücünden de faydalanmaktadır. İnsan ve hayvan arasındaki bu ilişki, insan topluluklarının gelişim ve dönüşümüyle birlikte hayvanlar açısından daha olumlu bir yöne doğru ilerlediğini söyleyebiliriz. Söz konusu ilişkinin her iki tarafı üzerinde farklı etkiler bırakması ve bu etkilerin farklı çıktılarının olması kuvvetle muhtemeldir. Konuşma yetisine sahip insanın hayvanlarla kurduğu ilişkinin yine insan zihnindeki yansımaları yani kavramsallaştırmaları dilsel veriler üzerinden izlenebilmektedir. Bilişsel anlambilim yaklaşımının zihinsel yapıların dilsel ifadelerin anlamları olduğu görüşü metafor mekanizması ile açıklanır. Bu yaklaşımda geleneksel yaklaşımların aksine metafor, stilistik bir özellik olarak değil; insan zihnindeki kavramsal alanlar arası haritalamalar olarak değerlendirilir. Böylelikle kavramsal alanlar arası haritalamalar sayesinde anlamsal yapılar ortaya çıkar. Bu çalışmada insan ve hayvan arasındaki ilişkinin Türklerin zihnindeki yansımaları, Türkçe hayvan ifadeleri üzerinden ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Veri belirleme sürecinde, ilk olarak hayvan adlarının bulunduğu bir hedef liste belirlendi. Bu hedef liste ölçünlü Türkçenin sözcük varlığını en iyi şekilde yansıtan *Türkçe Sözlük*'ten (2011) oluşturulmuştur. Daha sonra bu hedef listedeki hayvan adları *Türkçe Ulusal Derlemi*'nde yer alan yazılı metinler üzerinden sorgulanmıştır. Veri çözümlemesinde her bir hayvan adı kullanım bağlamında değerlendirilmiştir. Hayvan adlarının kullanım bağlamlarında aldıkları değerler olumlu, nötr ve olumsuz olacak şekilde işaretlenmiştir. Araştırmada Türkçe hayvan adlarının HAYVAN kaynak alanından İNSAN hedef alanına gerçekleşen İNSAN HAYVANDIR ve İNSANIN DAVRANIŞI HAYVANIN DAVRANIŞIDIR kavramsal metaforlarını dilsel düzeyde aktif bir şekilde yansıttıkları tespit edilmiştir. Aynı zamanda Türk toplumunda ve kültüründe bu tür dilsel ifadelerin en çok olumsuz değer işaretlemeleri ile kullanıma çıktığı da elde edilen bulgular arasındadır.

Anahtar sözcükler: Metafor, hayvan adları, kavramsallaştırma, Türkçe.

Abstract

From the past to the present, human societies have coexisted together with animal populations. In this cooccurrence, people generally consider animals as a source of food or benefit from the labor power of animals. We can say that this relationship between humans and animals is moving towards a more positive direction in terms of animals with the development and transformation of human societies. The relationship in question will likely have different effects on both sides and these effects will have different outputs. The reflections, in other words, the

* Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye, e-posta: fatma.ozkan@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5130-2672.

conceptualizations of the relationship between humans, who can speak, and animals, can be followed through linguistic data. The dominant view of the cognitive semantics approach, namely the point of view that mental structures are the meanings of linguistic expressions, is explained by the metaphor mechanism. In cognitive semantics, unlike traditional approaches, metaphor is not a stylistic feature; considered the mapping between conceptual domains in the human mind. Thus, semantic structures emerge thanks to the mappings between conceptual domains. This study aims to reveal the reflections of the relationship between humans and animals in the minds of Turks through Turkish animal expressions. In the data identification process, a target list of animal names was first determined. This target list was created from the Turkish Dictionary (2011), which reflects the vocabulary of standard Turkish in the best way. Then, the animal names in this target list were checked through the written texts in the Turkish National Corpus. In the data analysis process, each linguistic unit was evaluated in the context of use. The values of animal names in their context of use are marked as positive, neutral and negative. In the research, it has been determined that Turkish animal names actively reflect the conceptual metaphors of HUMAN IS ANIMAL, HUMAN BEHAVIOR IS ANIMAL BEHAVIOR, from the ANIMAL source domain to the HUMAN target domain, at the linguistic level. In addition, it is among the findings that such linguistic expressions are mostly used with negative value markings in Turkish society and culture.

Keywords: Metaphor, animal names, conceptualization, Turkish.

Giriş

Metafor ile ilgili geleneksel yaklaşımlarda metafor; söze güzellik, canlılık katmak amacıyla kullanılan bir söz sanatı olarak düşünülür ve dilde sadece stilistik bir özellik olarak değerlendirilir (Lakoff&Johnson, 2003, s. 13). Bu yaklaşımların aksine Lakoff ve Johnson'un bilişsel bir temele dayanan kavramsal metafor kuramında metafor, kavramsal sistemdeki alanlar arası haritalamalardır. Söz konusu haritalamalar, kaynak alan ve hedef alan olmak üzere iki kavramsal alan arasında gerçekleşir. Bir kavramsal alanın metaforik dilsel ifadelerle anlaşılmasını sağlayan alan *kaynak alan* (source domain) ve bu yol ile anlaşılabilen alan ise *hedef alan* (target domain) olarak adlandırılır (Kövecses, 2010, s. 4). Örneğin Lakoff ve Johnson (2003, s. 189-190), *ilişkimiz çıkmaza girdi* gibi bir metaforik ifade aşıkların ilişkisinin durduğu, ilişkinin mevcut durumda devam edemeyeceği, bu nedenle ya geri dönüp devam etmeleri ya da ilişkiyi tamamen bırakmaları gerektiği sezdirimleri ile ilişkinin yolculuk olarak kavramsallaştırıldığını belirtir. Burada aşk hedef alanı ile yolculuk kaynak alanı arasında bir dizi kavramsal örtüşme bulunur. *Âşıklar yolcularla, aşk ilişkisi araçla, âşıkların ortak hedefleri yolculuktaki ortak hedeflerle* örtüşür ve aşkın yolculuk açısından anlaşılmasını sağlayan AŞK YOLCULUKTUR¹ haritalaması oluşturulur. AŞK YOLCULUKTUR haritalamasında yani kavramsal metaforunda aşk kavramı, yolculuk kavramına göre daha soyut ve anlaşılması yolculuğa görece daha zordur. Kövecses (2010, s. 17- 27) metafora katılan iki alandan kaynak alanın genellikle daha somut ve daha açık biçimde betimlenen, hedef alanın ise kaynak alana göre daha soyut ve daha az açık biçimde betimlenen kavramlardan oluştuğunu belirtir. Buna göre de en yaygın kullanılan kaynak alanların İNSAN BEDENİ, BİTKİLER, BİNALAR, MAKİNELER, YİYECEKLER vb.; en yaygın kullanılan hedef alanların da DUYGULAR, AHLAK, DÜŞÜNCE, POLİTİKA, EKONOMİ, ZAMAN vb. olduğunu ifade eder.

Yaygın alanlardan kaynak alanda HAYVAN, hedef alanda da İNSAN alanı (psikolojik ve davranış özellikleri açısından) bulunan metaforlar bu çalışmanın inceleme konusu olarak belirlenmiştir. Konu ile ilgili alanyazında *hayvan metaforları* (animals metaphors) (Hsieh, 2006; Talebinejad& Dastjerdi, 2005; Wang& Dowker, 2008; Chen &Chen, 2011; Silaški, 2013; Turpín Moreno, 2014) olarak anılan söz konusu metaforlar, insanların niteliklerinin hayvanların nitelikleri açısından anlaşılmasına olanak sağlaması

¹ Çalışma boyunca kaynak alanlar, hedef alanlar ve kavramsal metaforlar tamamen büyük harflerle gösterilmiştir. Söz konusu gösterim, bilişsel anlambilim yaklaşımına özgü teknik bir kullanımdır.

nedeniyle doğal dillerde yaygın bir biçimde bulunur. Bu bağlamda araştırmacıların dikkatini çeken hayvan metaforları, genellikle iki veya daha fazla dilden verilerle karşılaştırmalı bir biçimde farklı açılardan ele alınarak incelenir. Konuya ilişkin ilk olarak karşımıza Brinkmann'ın (1878) Almanca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca ve Fransızcadaki hayvan ifadelerini ele aldığı çalışması çıkar. Brinkmann'ın çalışmasını tamamlayıcı nitelikte olan Reigler'in (1907) çalışması takip eder. Bu iki çalışma, evcil ve vahşi hayvan adlarını tespit ederken aynı zamanda bu adları kökenbilim açısından ele alır (Akt. Hsieh, 2006, s. 2207). Fraser (1981), on bir dilden derlediği hayvan adlarının aşağılayıcı ifade olarak kullanımlarını tespit eder. Thornton (1989), insanları iyi veya kötü olarak betimleyen hayvan ifadelerinin kullanımlarını anlamsal açıdan inceler. O'Donnell (1990) farklı dillerdeki hayvan metaforlarına atfedilen değişmeceli anlamlar üzerine odaklanır. Nesi (1995) hayvan metaforlarını kültürel açıdan ele alır ve farklı kültürlerde hayvan adlarının değişmeceli anlamlarını araştırır (Akt. Aliakbari&Faraji, 2013, s. 5). Holmes (1992) konuya toplumdilbilimsel açıdan yaklaşır ve dilde cinsiyet ayrımcılığını tavuk metaforu üzerinden değerlendirir. Sutton (1995) da kadınlara karşı dilde cinsiyet ayrımcılığı konusunu çalışır ve KADINLAR HAYVANLARDIR metaforu ile ilgili savunulan iddiaları güçlendirir (Akt. Hsieh, 2006, s. 2207). Hsieh (2004, 2006) Mandarin Çincesi ve Almandadaki hayvan ifadeleri üzerine çalışmalar yapar. Fontecha ve Catalán (2003), İngilizce ve İspanyolcadaki hayvan ifadelerinin anlamsal açısından değersizleştirilmesini toplumsal cinsiyet bağlamında incelerler. Konuya kültürler-arası karşılaştırma açısından yaklaşan araştırmacılardan Talebinejhad ve Dastjerdi (2005), rastgele seçilmiş kırk dört hayvan metaforunu İngilizce ve Farsça veriler üzerinden değerlendirir. Hayvan metaforlarını toplumsal cinsiyet açısından ele alan bir diğer araştırmacı López Rodríguez (2009), İngilizce ve İspanyolcada kadınlar için kullanılan hayvan metaforlarını karşılaştırmalı olarak ele alıp inceler. Silaški (2014), Silaški ve Kilyeni (2014) de konuya toplumsal cinsiyet açısından yaklaşır ve hem sadece Sırpçada hem de karşılaştırmalı olarak Sırpça ve Romencede kadının temsilinde hayvan metaforlarının kullanımını araştırırlar. Hayvan metaforlarının psikolojik anlamları üzerinde çalışan Haslam vd. (2011), bu ifadelerdeki saldırganlığı etkileyen unsurları belirler. Türkçe alanyazında hayvan ifadeleri ile ilgili çalışmalara tasavvuf (Yılmaz, 2011; Koçoğlu, 2014; Uçan Eke, 2016; Dilmen, 2020), çocuk gelişimi (Kızıltaş vd., 2017), dil ve edebiyat (Karakuş, 1997; Yılmaz, 2011; Tokyürek, 2013; Gül, 2015; Sağlam, 2015; Cin, 2016; Pourhossein, 2016; Gencer, 2017; Güneş, 2017; Nur, 2017; Tokay, 2018; Elbir& Yorulmaz-Kahve, 2020; Korkmaz, 2021) sahne sanatları (Tümer, 2020) gibi farklı alanlarda karşımıza çıkar. Bu çalışmalardan özellikle dil ile ilgili olanlardan Pourhossein (2016) ve Gencer'in (2017) çalışması, hayvan metaforlarını bilişsel bakış açısı ile değerlendirmektedir. Pourhossein'un Türkçeden 45, Farsçadan 54 olmak üzere toplam 99 atasözü incelemek amacıyla seçer. Kültürler-arası karşılaştırmayı esas alan bu çalışmasında Pourhossein, her iki kültürde ortak veya farklı olan metaforları ve metaforik olarak kullanılan hayvan ifadelerini tespit eder. Gencer'in (2017) çalışması da kültürler-arası karşılaştırmayı esas alır. Japonca ve Türkçedeki atasözlerinde hayvan metaforlarını karşılaştırmalı olarak değerlendiren Gencer, böylelikle Japon ve Türk kültüründe hayvan metaforlarının gönderimde bulunduğu unsurları ortaya çıkarmayı amaçlar. Bu çalışma mevcut çalışmalardan farklı olarak hayvan adlarını derlem tabanlı ve sözlükbirim olarak ele almıştır. Buna göre hayvan adlarının kullanım bağlamları açısından değerlendirileceği bu çalışmada aşağıdaki sorulara odaklanılmıştır:

1. Türk dilinde HAYVAN alanından İNSAN alanına kavramsallaştırmalar, metaforik dilsel ifadeler hangi hayvan adları ile kodlanmıştır?

2. Bu metaforik ifadeler hangi açılardan insanların hayvanlarla anlaşılmasını sağlamaktadır?

3. Türk toplumunda ve kültüründe bu metaforik ifadeler hangi değerlerle kodlanmaktadır?

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. BÜYÜK VARLIK ZİNCİRİ Metaforu

Kavramsal metaforlar ve metaforik ifadeler iki büyük metafor sistemi içinde değerlendirilir: BÜYÜK VARLIK ZİNCİRİ metaforu, dünyadaki nesnelere veya şeylerin metaforik olarak nasıl kavramsallaştırıldığını açıklarken OLAY YAPI metaforu da olayların (ve durum değişikliği olarak olayların) metaforik olarak nasıl anlaşıldığını betimler (Kövecses, 2010, s. 151). BÜYÜK VARLIK ZİNCİRİ metaforuna dahil edilen hayvan metaforlarında, hayvan kaynak alanın özellikleri kavramsal olarak haritalanır ve kaynak alandaki özellikler seçilerek insan hedef alanına aktarılır. Böylelikle insan alanına aktarılan özelliklerle insan, hayvan alanı açısından anlaşılır. Hayvan ve insan varlık biçimleri arasındaki bu ilişki evrende var olduğu düşünülen hiyerarşik bir yapıya dayandırılır. Büyük Varlık Zinciri (Lakoff&Turner, 1989, s. 167) olarak adlandırılan bu hiyerarşi, varlık biçimleri (insan, hayvan, bitki, cansız nesnelere) ve özelliklerinin yukarıdan aşağıya konumlandırıldığı kültürel bir modeldir². Bu hiyerarşi, daha yukarıda veya daha aşağıda olan varlık biçimleri hakkında konuşulmasına ve birinin diğeri açısından anlaşılmasına olanak sağlar. BÜYÜK VARLIK ZİNCİRİ metaforu da bu hiyerarşiyle motive edilir. Varlık zincirinde bulunan -insandan cansız fiziksel nesnelere kadar- her şey hakkındaki tüm bilgiler, kavramsallaştırmalarla anlamayı ve anlaşılmayı sağlar. Bu nedenle BÜYÜK VARLIK ZİNCİRİ metaforu, insana ait özelliklerin insan dışı varlıklara ait nitelikler açısından anlaşılmasında çok güçlü ve kapsamlı bir araç olarak görülür (age., 172).

1.2. Hayvan Metaforları

Kaynak alan tarafındaki hayvan kavramsal alanı dilde hayvan adları veya hayvanlarla ilişkili sözlükbirimlerle kodlanır. Örneğin kaplan ifadesi, kedigillerden (kedi ve kaplan) hayvan adları içeren sabit bir ifadedir. Kedi gibi sabit ifade olan hayvan adları, hayvan adlarından ziyade dilsel kodlar veya metaforik araçlar olarak işlev görür (Hsieh, 2006, s. 2207).

(1) *Kelimenin tam anlamıyla sevecen ve çok sıcakkanlı bir insandır Gülper. Tabii karşı taraftan bir düşmanlık görmezse; o zaman da tam bir dişi **kaplan** haline geliyor, o ayrı...* [W-TG43C2A-1807-364]

Yukarıda verilen örnekte **kaplan** adı artık “kedigillerden, enine siyah çizgili, koyu sarı postu olan, Asya’da yaşayan çevik ve yırtıcı hayvan” (TDK TS, 2011, s. 1310) olarak tanımlanan sabit bir ifadeye gönderimde bulunmaz. Kullanım bağlamında kaplan sözlükbirim ile Gülper adlı bir insanın davranışları, hayvana ait davranışlar üzerinden kavramsallaştırılır yani Gülper’in davranışlarının anlaşılması sağlanır. Bu nedenle söz konusu bağlamda **kedi** artık metaforik bir ifadedir. Kövecses (2010, s. 152), bu şekilde yani insan davranışlarının ve niteliklerinin hayvan davranışları ve nitelikleri açısından anlaşılmasını İNSANLAR HAYVANLARDIR ve İNSAN DAVRANIŞI HAYVAN DAVRANIŞIDIR kavramsal metaforlarından kaynaklandığını belirtir. Kavramsal sistemdeki en yaygın iki kavramsal metafor olarak nitelendirilen bu metaforlar, BÜYÜK VARLIK ZİNCİRİ metaforu ile uyumlu birçok alt metaforu da bünyesinde barındırır (Talebinejad& Dastjerdi, 2005, s. 136). Kavramsal metaforlarda hayvan alanının oldukça üretken bir kaynak alan sunması neticesinde insanlar ile ilgili konuşmalarda hayvanlardan

² Kültürel modeller, bir toplumun üyeleri arasında yaygın olarak paylaşılan ve o toplumun dünyayı anlamalarında ve dünyadaki davranışlarında büyük bir rol oynayan varsayılan dünya modelleridir (Quinn&Holland, 1987, s.4). BÜYÜK VARLIK ZİNCİRİ de özellikle Batı’da “evrenin nasıl çalıştığına kılavuzluk yapan yorumlardan biri olmuştur.” (Şakacı, 2018: 559).

bahsedilerek insanlar kavramsallaştırılır (Kövecses, 2010, s. 19). İnsanların hayvanlar açısından kavramsallaştırılması ve bu kavramsallaştırmanın yaygın bir biçimde dillerde kendisine yer bulması, insanın ortak bilişsel mekanizmalara sahip olması ile açıklanır. İnsanların “zihnin süreçlerini diğer olay ve süreçlerle benzeterek düşünebilme ve kurgulayabilme yetisi” (Özgen, 2018, s. 218) yani metaforlaştırma, tüm insanlık için ortak bir bilişsel mekanizmadır. Hayvan metaforlarının bu şekilde bilişsel bir temele dayanmasının yanı sıra kültürel olarak da motive edilebildiği yani belirli bir topluluğun belirli hayvan türlerine karşı tutumlarını ve inançlarını yansıttığı görüşünü savunan López Rodríguez (2009, s. 94), bu tür metaforların evrensel özellik taşımakla birlikte kültürden kültüre değişiklikler de gösterebildiğini belirtir. Bazı kültürlerde hayvan türlerine olumlu değerler yüklenirken bazılarında da olumsuz değerler yüklenebilmektedir. Hatta aynı hayvan türüne bir kültürde olumlu diğer kültürde olumsuz değerler atfedilebilir. Örneğin İngilizlerde **tilki** “sinsi ve kurnaz kişi” anlamında kullanılırken Kanadalılarda “cazibeli kadın”ı ifade etmek için dile getirilir (Dowker, 2011, s.319). Krzeszowski (1997, s. 81) de farklı kültür ve dillerde hayvanları nitelendirirken hayvanların çeşitli özelliklerinin ön plana çıkarıldığına ve alanlar arası haritalamanın buna göre olabildiğine dikkati çeker. Kültürler açısından çeşitlilik gösteren hayvan metaforlarını Kövecses (2005, s. 88) insanların çok farklı şekillerde oluşmuş karmaşık bir toplumda yaşamalarına bağlar. Toplumların bu kültürel ve sosyal karmaşıklığı doğal olarak dil kullanımına da yansımakta ve dillerdeki çeşitliliğe neden olmaktadır. Bu çeşitlilik kaçınılmaz bir biçimde hayvan metaforlarında da karşımıza çıkar ve hayvan metaforlarının kullanımını da çeşitlendirir.

Hayvan metaforlarının kullanımlarına bakıldığında toplumlarda genelde sosyal kimliği özelde de toplumsal cinsiyet kimliğini inşa etme aracı olarak kullanıldığı görülür (Silaški&Kilyeni, 2014, s.166). Sosyal kimliğin inşasında metaforların önemli bir kapı açtığını ifade eden López Rodríguez (2009, s. 78-79), hayvan metaforlarının normal olarak kabul edilen belirli sosyal gruplara uymayan bireylerin aleyhine olacak biçimde kullanıldığını belirtir. Bu kullanımların da sosyal kimlik düalizmlerinin şekillendirilmesinde çok önemli bir rol oynadığını ifade ederek bunu “ben ve öteki” düalizmi üzerinden açıklar: “Ben ve öteki” düalizme göre erkekler, beyaz ırk ve düzgün cinsel davranışa sahip olan insanlar olan “ben” iken kadınlar, diğer ırklar, eşcinseller, göçmenler normal olarak görülmeyen “öteki” grubuna dahil edilir. Toplumun egemen ideolojisini, toplumun toplumsal değerlerini ve dolayısıyla kadın-erkek konusu ele alındığında kullanılan ideolojileri ve söylem türlerini anlamada hayvan metaforlarının öneminin oldukça fazla olduğu düşünülür (Kövecses, 2006, s. 152). Egemen olan sosyal grup yani “ben”, kendi ideolojisini dilbilimsel yollarla dayatarak “ötekini” ezmek ve küçük düşürmek amacıyla bu tür metaforlarla yeniden üretir (López Rodríguez, 2009, s. 79). Toplumsal cinsiyet inşasında da özellikle kadınlar ve erkekler açısından değerlendirildiğinde hayvan alanının kaynak alan olarak kullanıldığı ancak bu kullanımlara ait sezdirimlerin çok farklı olduğu gözlemlenir (Turpín Moreno, 2014, s. 11). Şöyle ki erkeklere gönderimde bulunan hayvan metaforları genellikle **boğa**, **aslan** gibi vahşi ortamda yaşayan fiziksel açıdan büyük hayvanlar iken kadınlara gönderimde bulunan metaforlar **tavuk**, **kuş** gibi küçük ve evcil ortamda yaşayan hayvanlardır. Metaforik tanımlamalarda erkekler için iri ve güçlü hayvanların kullanımının fiziksel olarak motive edildiğini çünkü genellikle erkeklerin kadınlardan bu anlamda daha büyük ve güçlü olduğunu belirten López Rodríguez (2009, s. 83), hayvan metaforlarının sezdirimlerinde kadınlık ve erkeklik ile ilgili kalıp yargıların (stereotype) da bulunduğunu vurgular. Bu noktada vahşi hayvan olarak temsil edilen erkekler, özgürlüğe sahip ve alan sınırlamasına dahil edilmeyen varlıklar iken kadınların yeri ev içinde sınırları belirli alanlar olarak sunulur (Turpín Moreno, 2014, s. 11). Hayvan metaforları, çoğunlukla insanların olumsuz niteliklerini, özelliklerini ve davranışlarını ön plana çıkarmak ve böylelikle söz

konusu birey veya gruplara gönderimde bulunarak onlara hakaret etmek, onları aşağılamak amacıyla kullanılır. Ancak bu kadar yaygın olmasa da çocuklar veya sevgililer için kullanılan hayvan metaforlarının sevgi gösterme, sevimlileştirme amacı ile kullanımları da bulunur (Haslam vd., 2011, s. 312).

2. Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel ve içerik analiz yöntemleri kullanılmıştır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur (Yıldırım& Şimşek, 2016, s. 242). Bu işlemde veriler temalara göre kategorize edilir. “Tematik kodlama işlemi” (age., s. 249) olarak da anılan bu işlemde temalara göre kategorize edilen verilerin “açıklanması, ilişkilendirilmesi ve anlamlandırılması” yapılır (Karataş, 2015, s. 73).

2.1. Veri Seti

Bu araştırmanın veri setini Türkçe Ulusal Derlemi’nde v3 (=TUD) yer alan yazılı metinler oluşturmaktadır. TUD Sürüm 3.0 50 milyon sözcükten oluşan, 24 yıllık (1990-2013) kapsayan, günümüz Türkçesinin çok sayıda farklı alan ve türlerden yazılı ve sözlü örneklerini içeren, geniş kapsamlı, dengeli ve temsil yeterliliğine sahip, genel amaçlı bir referans derlemdir. Kullanıcılar çok çeşitli kısıtlama ölçütleri ile (medya, metin örnekleme, konu alanı, türev metin biçimi, yazar cinsiyeti, hedef okur, metin türü vb.) sorgularını gerçekleştirebilirler³. Bu araştırmada sadece metin türü kısıtlamasına gidilmiş ve sorgulama yazılı metinler üzerinden gerçekleştirilmiştir.

2.2. Veri Toplama ve İşleme Süreci

Bu araştırmanın ilk aşamasında Türkiye Türkçesindeki hayvan adları listesi Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’ten (2011) (=TDK TS) oluşturulmuştur. Bu hedef listeye sadece “hayvan bilimi” alan etiketi bulunan hayvan adları dâhil edilmiştir. Oluşturulan bu hedef liste TUD sorgu arayüzünde sorgulanmıştır. Sorgulama sonuçlarında elde edilen hayvan adlarının metaforik kullanımları bağımlı dizindeki yazılı tümce görünümleri betimlenmiştir. Daha sonra da veriler kategorilere göre işlenip yorumlanmıştır. Çalışmada çoğunlukla TUD’daki yazılı tümce geçiş bilgileri görünümünden elde edilen ayrıntılı tanık tümcelere başvurulmuştur.

3. Bulgular ve Değerlendirme

Çalışmanın ilk aşamasında Türkiye Türkçesinde var olan hayvan adlarının listesinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaçla ölçünlü dilin sözcüklüğünü en iyi şekilde yansıtan TDK TS genel sözlüğe başvurulmuştur. Türkiye Türkçesindeki hayvan adlarından oluşturulan hedef listesi ile ilgili bulgular aşağıdaki gibidir:

- TDK TS’de hayvan bilimi (=hay. b.) alan etiketiyle madde başı konumunda 780 hayvan adı tespit edilmiştir. Bu hayvan adlarının ilk anlamı dışında yani ilgili sözlükbirimin hayvan sınıfına dahil olan bir canlıyı tanımlaması/açıklaması dışında kalanlarının sayısı 78 olarak tespit edilmiştir.
- TDK TS’deki kayıt etiketleri bu 78 hayvan adının ilk anlamı dışında kullanıldığı bilgisini sağlamaktadır. Bu bilgiye göre 78 hayvan adı 34 mecaz, 8 argo, 2 ünlem, 1 hakaret ve 1 halk etiketi ile sunulmaktadır. **Çakal** ise hem argo hem de halk ağzında olmak üzere iki farklı kullanım alanında yer almaktadır. 31’i gibi ve kadar⁴ edatlarıyla eşdizimlilik sergilemektedir. **Sıpa**

³ Ayrıntılı bilgi için bk.: <https://www.tnc.org.tr/tr/derlem-hakkinda/amac/> [Erişim tarihi: 08. 08. 2021].

⁴ TDK TS’de metafor veya benzetme ayrımı yapmaksızın gibi ve kadar edatlarıyla eşdizimlilik sergileyen hayvan adları mecaz kayıt etiketi ile sunulmaktadır.

ise bunların herhangi biri olmaksızın “Çocuk için sevgi ve şefkat duygularıyla kullanılan bir söz.” açıklaması ile sunulmaktadır.

- 78 hayvan adı insanları temsilde metaforik olarak kullanılmaktadır. TDK TS’de verilen açıklamalar/tanımlar bu bilgiyi sağlamaktadır. Açıklamalarda *kadın, kimse, adam* vb. sözlükbirimlerine veya sadece insana özgü niteliklere ve özelliklere yer verilmektedir.

3.1. TUD’da Hayvan Metaforlarının Görünümleri

TDK TS’den elde edilen hedef listedeki 780 hayvan adının 431’i TUD’da tespit edilmiştir. Hedef listenin TUD’daki niceliksel görünümüne ilişkin bilgiler aşağıdaki gibidir:

- TUD’daki 431 hayvan adının 193’ünün ilk anlamı dışındaki anlamları, kullanım bağlamlarından tanıklanabilmektedir.

- 193 hayvan adının 103’i *kadar* veya *gibi* edatlarıyla eşdizimlilik sergilemekte 90 hayvan adı ise bu eşdizimlilik ile kullanılmamaktadır.

- 90 hayvan adı da insanları temsil etmek için metaforik olarak kullanılmaktadır. Bunlar da yine kullanım bağlamlarından tespit edilebilmektedir.

- Bu hayvan adlarından çakal, kerkenez, kınalı keklik, solucan ve şebek hem gibi edatıyla eşdizimlilik sergilemekte hem de herhangi bir edat olmadan da bağlamlarda metaforik olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle bu sözcükler de iki kez sayılmıştır.

Tablo 1’de 90 hayvan adının metaforik kullanımları bağlamlarındaki olumlu, olumsuz ve nötr değerlerine göre işaretlenmiştir:

Tablo 1: TUD’da insanların temsilde kullanılan hayvan adları

Hayvan Adları	Olumlu	Olumsuz	Nötr
1. akrep			+
2. amip		+	
3. angut		+	
4. Ankara kedisi	+		
5. arı			+
6. arslan	+		
7. aslan	+		
8. at		+	
9. aygır		+	
10. ayı		+	
11. balık		(1) +	(2) +
12. baykuş		+	
13. bildircin			+
14. bizon			+
15. bukalemun			+
16. bülbül			+
17. çakal		(1) +	(2) +
18. çalı kuşu			+
19. çaylak			+
20. çıyan		+	
21. deve		+	
22. domuz		+	

23. dinazor			+
24. eşek		+	
25. eşek arısı		+	
26. fındık kurdu			+
27. geyik			+
28. hamam böceği		+	
29. hipopotam		+	
30. horoz			+
31. ibibik			+
32. inek		+	
33. ipek böceği			+
34. ispemeçet balinası			+
35. kanarya			+
36. kancık		+	
37. kaplan	+		
38. karaca	+		
39. karınca	+		
40. karafatma		+	
41. kaz		+	
42. kedi			+
43. keklik			+
44. kelebek	+		
45. kene		+	
46. kerkenez		+	
47. kertenkele		+	
48. kılkuyrak		+	
49. kınalı keklik			+
50. kırlangıç	+		
51. kirpi		+	
52. kobay		+	
53. koç	+		
54. koyun		+	
55. köpek		+	
56. köstebek			+
57. kukumav kuşu			+
58. kurt			+
59. kuş			+
60. leş kargası		+	
62. leylek	(1) +		(2) +
62. lodos balığı		+	
63. manda		+	
64. maymun		+	
65. muhabbet kuşu			+
66. orangutan		+	
67. örümcek		+	
68. paçoz		+	
69. piliç	(1)+		(2) +
70. ren geyiği		+	
71. saksığan		+	

72. salyangoz	+		
73. serçe			+
74. sığırcık			+
75. sinek			+
76. siyam kedisi			+
77. solucan			+
78. süt kuzusu		+	
79. şahin			+
80. şebek		+	
81. tavşan	+		
82. tavuk		+	
83. tilki			+
84. timsah		+	
85. yağmur kuşu	+		
86. yarasa			+
87. yavşak		+	
88. yılan		+	
89. zargana		+	
90. zürafa			+

Tablo 1'e göre TUD'da insanları temsil etmek için kullanılan hayvan adlarının sayısı 90'dir. **Balık, çakal, leylek, piliç** metaforik ifadeler kullanım bağlamlarına göre farklı değerlerde tespit edildiği için bu metaforlar Tablo 1'de iki kez işaretlenmiştir. Bu nedenle Tablo 1'de 94 değer işaretlemesi yapılmıştır. 94 hayvan adının insanın temsilinde kullanıldığı bağlamlardan belirlenebilmektedir. Yani kullanım bağlamlarında hayvan adının bir insana gönderimde bulunduğu bazen kadın, kız, erkek sözlükbirimlerle bazen de insana ait fiziksel veya psikolojik özellik ve niteliklerle belirlenebilmektedir. Örneğin **arı** metaforik ifadesinin bir erkeğin temsilinde kullanıldığı aşağıda verilen bağlamdan belirlenebilmektedir:

(1) "Erkeğin, özellikle evlilik kararı aldıkları zaman, her an uçup kaçabilecek bir vız vız **arı** olması, kadını ise vücudunu veya kalbini teslim etmek için 1001 nazdan dem vurmaya, bu dengeyi sağlıyor." [W-PI22C3A-0210-550]

Tablo 1'de hayvan adlarının metaforik kullanımları olumlu, olumsuz ve nötr değerlerle işaretlenmiştir. Bu işaretlemelerde kullanım bağlamlarında olumlu, olumsuz çağrışım bildiren sözlükbirimler göz önünde bulundurulmuştur. Sözlükbirimlerin açıkça olumlu veya olumsuz çağrışım bildirmediği durumlarda nötr işaretlemesi yapılmıştır. Tablo 1'de hayvan adlarının metaforik kullanımlarının bağlam içerisindeki değerlerini belirtmek amacıyla işaretlemeler değer sütununun altına (+) imgesi konularak gösterilmiştir. Tablo 1'e göre hayvan adlarının metaforik kullanımları insanları temsil ederken 14'i olumlu, 37'si nötr ve 43'ü de olumsuz değer olarak işaretlenmiştir. TUD'daki veriler aşağıda olumlu, nötr ve olumsuz değerlere göre kategorize edilmiş ve ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

3.1.1. Olumlu Değer ile İşaretlenen Hayvan Metaforları

Ankara kedisi metaforu kullanım bağlamında *uysal* olumlu çağrışım bildiren sözlükbirim ile betimlenir ve denilene yapan, denilene karşı çıkmayan insanı temsil etmek için kullanılır. **Arslan, aslan** metaforları hem fiziksel hem de psikolojik açıdan güçlü

insanları temsil eder. Aynı zaman da *aslan kızım, aslan oğlum, aslan annem* gibi seslenme⁵ ifadelerinde de bu metaforlar olumlu çağrışım bildirir. Bu metaforlar hem kadın hem de erkek cinsiyetlerini temsil etmek için kullanılır. **Kaplan** metaforu *estetik bir görüntü ve güçlü* olumlu çağrışım bildiren ifadelerle betimlenirken kullanım bağlamında bir kadını temsil eder. Kaplan metaforu ile kavramsallaştırılan kadının dış görünüş açısından güzel, psikolojik açıdan da güçlü olduğu anlaşılır. Aynı metafor bir başka kullanım bağlamında sözlüksel cinsiyet bildiren *dişi* sözlükbirimle birlikte görülür. Bu bağlamda dişi kaplan *kolay kolay bileği bükülme* olumlu çağrışım ifadesi ile fiziksel olduğu kadar psikolojik açıdan güçlü bir kadını temsil etmek için kullanılır. Söz konusu kadın bu gücünü davranışlarına da yansıtmakta ve davranış açısından da dişi bir kaplan ile temsil edilmektedir. **Karaca** *zarif, incelik* (nezaket anlamında) olumlu çağrışım bildiren ifadelerle birlikte kullanılarak kırılğan, nazik bir insanı temsil etmek için kullanılır. **Karınca** metaforu *işçi karınca* olarak bağlamda geçmekte ve çok çalışan, çok çalışkan olan insanları temsil etmektedir. **Kelebek** *sosyal* yani arkadaş canlısı, diğer insanlarla olmaktan hoşlanan insanı temsil etmek için kullanılırken **kırlangıç** metaforu *atletik* olumlu çağrışım bildiren ifade ile görünüş açısından iyi bir görünüme sahip olan bir insanı temsil etmek için kullanılır. **Koç** *vefali, yiğit* olumlu çağrışım bildiren sözlükbirimlerden dolayı olumlu değerde işaretlenir ve genç delikanlı erkekleri temsil etmek için kullanılır. Davranışları açısından koç hayvan metaforu ile betimlenen insanlar güçlü, vefakâr ve mert olarak nitelenmektedir. **Kuzu** metaforu tek başına olumlu çağrışım bildiren bir sesleme ifadesi olarak kullanılır. Aynı zamanda bu ifade sevgi duygusunu da içinde barındırır. Aşağıdaki ifade söz konusu kullanıma örnektir:

(2) "Yelda kendi peynirini Heja'nın tabağına koydu. Bunu sen ye **kuzu**... Heja cevap vermedi. Sana kuzu dememe kızıyor musun? Heja yüzünü buruşturdu. Erkeğe öyle denmez. Ama sen erkek kuzusun..." [W-RA16B2A-3329-412]

Olumlu değerde işaretlenen bir diğer hayvan metaforu **leylek** (1) *hoşuna gitmek* olumlu çağrışım bildiren eylem dolayısıyla olumlu olarak işaretlenir. **Salyangoz** da *çok güzel, güzellik* gibi olumlu çağrışım bildiren ifadelerle olumlu değer olarak işaretlenmiştir. Bu iki metafor da kadın cinsiyetini temsil etmek için kullanılır. Lylek (1) kullanıldığı bağlamda bir kızı temsil eder ve bu kızın davranışları leyleğin davranışları açısından anlaşılır. Salyangoz metaforu kadını temsil eder ve burada da kadınların davranışları salyangozun davranışları açısından anlaşılır. Burada temsil edilen kadınlar, salyangozun kabuğuna yani içine çekilmesi açısından anlaşılır. Görünüş açısından güzel olan kadınlar, diğer insanların bakışları karşısında yüzlerine öne eğip kendilerini sakınmaları salyangozun kabuğuna çekilmesi ile kavramsallaştırılır:

(3) "Gözler, özensiz, aç gözler. Söz konusu kadınların neredeyse hepsi çok güzel. Güzellik, bakılmaktır. Başka bir ölçüt getirmeye de gerek yoktur. Bu kadınlar, bakılan kadınlardır. **Salyangoz** kadınlar, bakışlarla didiklenip karnının içine dönen, karnını karnından anlatan kadınlar." [W-MD36E1B-2855-16]

Tavşan *sevecen* olumlu çağrışım bildiren ifadeden dolayı olumlu değer olarak işaretlenir. Tavşan *tombul* betimlemesi ile birlikte dış görünüşünde kilolu bir kadını temsil etmektedir. Böylelikle kadının dış görünüşünün tavşan açısından anlaşılması sağlanır. **Piliç** (1) *bir içim su* olumlu çağrışım bildiren ifadeden dolayı olumlu değer olarak işaretlenmiştir. Genç ve güzel bir kızı temsil etmek için kullanılan piliç metaforunda kızın dış görünüşünün piliç açısından anlaşılması sağlanır. Piliç, bilindiği üzere tavukların küçüğü veya gencidir. Bu nedenle yardıma ve korunmaya muhtaç olarak da düşünülür.

⁵ Seslenme ifadelerinde hayvan adlarının kullanımları ve bu kullanımlarda söz konusu adların almış olduğu değere göre sınıflandırmaları için bk. Hanife Alkan Ataman. *Türkiye Türkçesinde Hitaplar*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Doktora Tezi). 2018. Samsun; Hanife Alkan Ataman. "Kutadgu Bilig'de Hitaplar ve Göreceli Seslenişler". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 45, 287-306.

Söz konusu çağrışımlar nedeniyle hayvanların gençliğinin hayvan adlarının olumlu değerinde kullanımlarına sebep olduğunu belirten López Rodríguez (2009, s. 89) piliç gibi hayvan metaforlarının genellikle etkileyici ve genç kadınları belirttiğini ifade eder. Olumlu değerinde işaretlenen son hayvan metaforu **yağmur kuşu** da kullanım bağlamında yavrusunu şefkatle yanına çağırarak bir anneyi temsil etmektedir. Kadının yağmur yağarken yavrusuna karşı sergilediği davranışın yağmur kuşunun davranışı açısından anlaşılması sağlanmaktadır:

(4) "Kadın yağmura meydan okurcasına başlığını geriye itti. Bir **yağmur kuşu** olup, çağırıyor yavrusunu. Gel buraya! Çocuk ürkek, öteki ayağını da yere bastı. Kadın yağmurluğunu açtı." [W-GA16B2A-1924-386]

3.1.2. Nötr Değer ile İşaretlenen Hayvan Metaforları

Tablo 1'de 37 hayvan metaforu kullanım bağlamlarına göre nötr değer olarak işaretlenmiştir. **Akrep, arı, balık (2), bildircin, bizon, bukalemun, bülbül, çakal (2), çalı kuşu, çaylak, dinazor, fındık kurdu, geyik, horoz, ibibik, ipek böceği, ispemeçet balinası, kanarya, kedi, keklük, kınalı keklük, köstebek, kukumav kuşu, kurt, kuş, leylek (2), muhabbet kuşu, piliç (2), serçe, sığırcık, sinek, siyam kedisi, solucan, şahin, tilki, yarasa ve zürafa** metaforlarının kullanım bağlamlarında açıkça olumlu veya olumsuz değer işaretlemesi yapılabilecek çağrışımlara yer verilmemektedir. Bu değer ile işaretlenen hayvan metaforlarından akrep, bir kadının satranç oynarken sergilediği davranışların akrebin davranışları açısından anlaşılmasını sağlar. Kadının satranç oynarken parmaklarını kullanması, akrebin sevişirken kısıkaclarını kullanması açısından anlaşılır:

(5) "Satranç oynuyor kadın kocaman duygularıyla; Ellerini hatırlıyor ayakları. Yaşıyor kızgın şehveti uysal düşünce; Düşlüyor serçe parmağını, kalın parmakları Sanki bir **akrep** sevişiyor, kısıkaclarıyla Etkisiz kılıp erkeğini Oynamıyor da Dövüyor bir kum terazide Zehriyle tartarak rakibini Tanırım..." [W-GA15B1A-1722-596]

Bir diğer metafor olan **arı** da kullanım bağlamında bir erkeği temsil etmektedir. Bir ilişkide evlilik kararı alındıktan sonra erkeklerin her an kaçıp gitme ihtimalleri arıların her an vız vız uçup kaçmaları açısından anlaşılmalıdır. Erkeğin davranışının arının davranışı açısından anlaşılması sağlanmaktadır. **Balık (2)** metaforu kullanım bağlamında herhangi bir cinsiyet belirtilmeksizin balıkların akvaryumdaki davranışları, insanların davranışlarını ve tutumlarını temsil etmek için kullanılmaktadır. Bir diğer kullanım bağlamında da balık metaforu, kadınları temsil etmek için kullanılır. Kadınların dış görünüşün balıkların görünüşü açısından anlaşılması sağlanır. Bu durumda bahsi geçen kadınlar kilolu olarak görülür. **Bıldircin** bir bağlamda da seslenme ifadesi olarak kullanılır. *Bıldircin Sezen* olarak anılan sanatçının hangi açıdan bu metafor ile temsil edildiği açıkça belirlenmemektedir⁶. Söz konusu hayvan metaforu ile kullanım bağlamında aşağıdaki gibi yer almaktadır:

(6) "İşte yine dostum, ben ve Sezen... Sezen, "Minik Serçe" saçı ve "**Bıldircin** Sezen" gıysisiyle çıktığı konserine Dansöz Dünya şarkısıyla başladı." [W-TG37C1A-0277-15]

⁶ Kullanım bağlamından çıkarımı yapılamayan bu durum, seslenme ifadelerinin kullanım amaçlarından da kaynaklanıyor olabilir. Çünkü "seslenmeler; çağırma, uyarma, dikkat çekme, harekete geçirme, samimiyet/resmiyet gösterme, statü gösterme, onurlandırma, iletişimi kontrol etme, iletişimde olduğunu gösterme, çeşitli duyguları yansıtırma (heyecan, sevinç, sevgi, saygı, nefret, korku, üzüntü, kızgınlık vb. gösterme), hakaret etme, küçük düşürme/aşağılama, alay etme, sitem etme, yardım isteme, azarlama, dua etme/ yalvarma, tehdit etme vb. çeşitli amaç ve sebeplerle içinde bulunulan kültür, cinsiyet, yaş, yakınlık/samimiyet, seslenen ve seslenilen türü gibi değişkenliklere bağlı olarak farklı şekillerde gerçekleşir." (Fatih, Doğru (2018). Seslenme Sözlüğü ve Genel Türkçe Sözlüklerdeki Görünümü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 19(1), 135-150.

Bizon bir seslenme ifadesi olarak kullanılmakta ancak bağlamdan bu hayvan ile temsil edilen insanın hangi açıdan temsil edildiği belirtilmemektedir. **Bukalemun** da kadınları temsil etmek için kullanılmakta ve kadınların davranışlarının bukalemunun davranışları (her duruma ve şarta göre renk değiştirmesi) açısından anlaşılmasını sağlamaktadır. Söz konusu davranışlar da kadınların birlikte oldukları erkeklere benzemeleri, davranışlarının onlara göre değişmesidir.

(7) "...Perihan Özcan'ın kaleminden merakımızı giderecek müzik haberi: Sami Yusuf'un müzikal portresi Özsel Tortop'un tartışma yaratacak saptaması: Beraber oldukları her erkeğin dişi versiyonu haline gelen "bukalemun kadınlar"!.." [W-TE36E1B-3355-19]

Bülbül metaforu kullanım bağlamında kadınları temsil eder, kadının sesinin güzelliğinin bülbülün sesinin güzelliği açısından anlaşılması sağlanır. **Çakal (2)** metaforu da bir seslenme ifadesi olarak kullanılmakta ancak bağlamda geçen insanın neden bu hayvan ile temsil edildiği açıkça belirtilmemektedir. **Çalı kuşu** metaforu ise kullanım bağlamında insanı temsil eder ancak burada insanın hangi açıdan temsil edildiği ile ilgili bir çıkarım yapılamamaktadır. **Çaylak** metaforu deneyim açısından acemi, toy insanı temsil etmek için kullanılır. Burada da herhangi bir olumlu veya olumsuz çağrışım bildiren ifade olmadığından nötr değerle işaretleme yapılmıştır. **Dinozor**, bulunduğu çağın gerisinde kalan erkeği temsil etmek için kullanılır. Burada da dinazorların tarihin belirli çağda yaşamaları ve o çağdan sonra dinazorların varlıklarını sürdürmemesi art alan bilgisi, ilgili çıkarımı yapma imkânı sağlamaktadır. Dinozorların bu özellikleri zamanına ayak uyduramayan insanların özelliklerini temsil etmek için kullanılır. **Fındık kurdu** dış görünüşü ufak tefek olan insanları temsil etmek için kullanılır. Kullanım bağlamlarından birinde bu bilgi sağlanırken bir başka kullanım bağlamından bu bilgi sağlanmamaktadır. **Geyik** metaforu kullanım bağlamında bir kadını dış görünüşü açısından temsil eder. Kadının boynunun uzunluğu geyiğin boynunun uzunluğu açısından anlaşılmaktadır. **Horoz** ifadesi sözlüksel cinsiyet açısından erkek cinsiyetini temsil eden bir sözlükbirimdir. Kullanım bağlamlarında da erkekleri temsil eder, bu temsilde horozun erkek olması yeterlidir. Bunun dışında herhangi bir nitelik veya özellik belirtilmemektedir. **İbibik** ile temsil edilen insanın hangi açıdan bu hayvan ile temsil edildiği belirtilmemektedir. **İpek böceği** metaforu temsil ettiği insanın kendi dünyasına kapanması, o dünyadan dışarı çık(a)maması açısından anlaşılmaktadır. İnsanların psikolojik durumlarının ipek böceğinin davranışı açısından temsil edildiğini söylemek mümkündür. **İspermeçet balinası**, bağlamda bir erkeği temsil etmek için kullanılır. Ancak bu erkeğin hangi açıdan bu hayvan ile temsil edildiği çıkarımı yapılamamaktadır. **Kanarya** da insanları temsil etmek için kullanılır ancak insanın hangi açıdan kanarya ile anlaşılacağı açıkça belirtilmez. **Kedi**, insanları davranışları açısından temsil eder. Kedi sessizliği ve uysallığı ile insanların sessizliğinin ve uysallığının anlaşılması sağlanır. **Keklik** kullanım bağlamında bir seslenme ifadesi olarak geçer ve bir kadını temsil eder. Bu kullanımda da hangi açıdan kadının keklik olarak temsil edildiği çıkarımı yapılamamaktadır. **Kınalı keklik** de kullanıldığı bağlamda bir kadını temsil eder ve seslenme işlevindedir:

(8) "Evinde ocağında, çocuklarının başındaydı. En azından kendisi öyle sanıyordu. "Kınalı Keklik" diye nam salmış ağa karısı, ağa kızı kadın, aslından her bir şeyden haberdardı da, bilmezlikten gelmişti yıllar yılı." [W-TA16B1A-0835-3]

Köstebek, kullanım bağlamından hangi açıdan insanları temsil ettiği açıkça belirtilmemektedir. Ancak bu hayvan metaforunun "Bir iş yerinden, kurumdan özellikle gizli servisten bilgi sızdıran kimse" (TDK TS, 2011: 1505) açıklaması TUD'daki köstebek kullanımları için de geçerlidir:

(9) “Tamam” diyerek sözünü kesti Andrey. “Bir an için varsayımının doğru olduğunu düşünelim. Ama önemli bir soru hâlâ yanıtız. **Köstebek** kim? Kerem'in yazdığı gibi Mehmet mi? Yoksa başka biri mi?” [W-KA16B4A-0100-32]

Kukumav kuşu, sessiz kendi halinde kalan insanı temsil etmek için kullanılır. İnsanın psikolojik durumu, kukumav kuşu açısından anlaşılmaktadır. **Kurt** metaforu bir şey iyi bilen insanları temsil eder. Bu anlamda algıları açık olan insanlar söz konusudur. İnsanların niteliklerinin kurdun nitelikleri açısından anlaşılması sağlanır. Kurt metaforunun kullanım bağlamlarında olumlu veya olumsuz çağrışım bildiren ifadeler açıkça bulunmadığından bu metafor nötr değerde işaretlenmiştir. **Kuş** metaforu kadınları temsil etmek için kullanılırken hem dış görünüş hem de davranış açısından bu insanların kuş metaforu ile anlaşılması sağlanmaktadır. **Leylek (2)** kullanım bağlamında dış görünüş açısından kadını temsil eder. **Muhabbet kuşu** kullanım bağlamında konuşkan bir insanı temsil eder. Muhabbet kuşunun adında da anlaşılacağı konuşkan bir özelliğe sahip olması insanların konuşkanlık özelliğinin temsil edilmesinde kullanılmaktadır. **Piliç (2)** metaforu, kullanım bağlamında seslenme işlevinde ve bir erkeği temsil etmek için kullanılır. Bağlamdan piliç metaforunun hangi açıdan insanı belirttiği çıkarımı yapılamamaktadır. Bir diğer seslenme işleviyle kullanılan metafor **serçedir**. Kullanım bağlamında serçenin hangi açıdan insanı temsil ettiği belirtilmemektedir. **Sığırcık** metaforu kullanım bağlamında bir kadını temsil eder ve bu metaforun hangi açıdan kadını temsil ettiği belirtilmemektedir:

(10)“(ZEHRA'ya döner.) Hadi **sığırcık** senin hakkın bu geceyi eğlenceyle geçirmek. Hazırlan gidelim. (ZEHRA mantosunu almaya gider.)” [W-JA14B1A-1689-50]

Sinek metaforu kullanım bağlamlarından birinde seslenme işlevindedir. Bu kullanım bağlamında sinek, bir erkeği temsil eder. Bağlamda da bu erkeğe neden sinek denildiği açıkça belirtilir. Seslenilen kişinin zayıf olması bu metaforun kullanım nedeni olarak ifade edilir. Burada insanın fiziksel görünüşünün sinek açısından anlaşılması sağlanır. Bir diğer bağlamda sinek metaforu *dişi* sözlüksel cinsiyet bildiren sözlükbirimle kullanılır. Kadını temsil etmek için tercih edilen bu kullanımda dişi sineğin hangi açıdan kadını temsil ettiği çıkarımı sağlanamamaktadır. Ancak bu kullanımda nitelik belirtmeksizin kadın cinsiyetinin vurgulanmak istendiği söylenebilir. Nötr değerde işaretlenen bir diğer hayvan metaforu **siyam kedisi**dir. Kullanım bağlamında siyam kedisinin davranışı ile insanın davranışının anlaşılması sağlanır. Uysal bir davranış sergileyen insanın davranışı siyam kedisi ile temsil edilir. **Solucan** ile nitelenen insanın kullanım bağlamında hangi açıdan bu hayvan ile temsil edildiği belirtilmemektedir. **Şahin** ise davranış açısından bir erkeği temsil etmek için kullanılır. Bu metafor ile verilen sözleri yerine getirmeyen insanların karşısında sert bir duruşa sahip bir erkek temsil edilir. **Tilki** metaforu kullanım bağlamlarında seslenme işlevini ile karşımıza çıkan bir metafordur. Bu kullanımlarda da tilkinin temsil ettiği insanın hangi açıdan tilki ile anlaşıldığı açıkça belirtilmemektedir:

(11) “**Tilki** Orhan, arkadaşının ince bir mevzuuya kafa patlattığını anlayıp atölyede kallavi bir çigara hazırladı.” [W-CA16B2A-0159-172]

(12) “Reşit Ağanın ve katilin ölmüş olduğunu kayıtlardan çıkardınız, ama **Tilki** Osman'da yanıldınız değil mi? Evet, yani hayır efendim. Başka sözünüz var mı?” [W-OE39C3A-2604-101]

Tilki metaforu bir diğer kullanım bağlamında ihtiyar betimlemesiyle görünür. Yaşlı bir erkeği temsil etmek için kullanılan bu metaforun da hangi açıdan insanı temsil ettiği açıkça belirtilmemektedir. **Yarasa** metaforu bir erkeği temsil etmek için kullanılmakta ancak kullanım bağlamından bu erkeğin hangi açıdan yarasa ile temsil edildiği belirtilmemektedir. Nötr değerde işaretlenen son hayvan metaforu **zürafadır**. *Kekeme*

betimlemesi ile görülen zürafa metaforu kullanım bağlamında bir kadını temsil etmekte ancak hangi açıdan kadının zürafa olarak temsil edildiği açıkça belirtilmemektedir.

3.1.3. Olumsuz Değerde İşaretlenen Hayvan Metaforları

Tablo 1’de işaretlenen 90 hayvan adının 43’ü olumsuz değerde kullanılan hayvan metaforlarıdır. **Angut, ayı, domuz, eşek arısı, hipopotam, karafatma, kerkenez, köpek, manda, yavşak** metaforları kullanım bağlamlarında seslenme işlevi üstlenir. Bu hayvan adlarının metaforik kullanımlarında seslenilen kişiye hakaret edip onu küçük düşürme, aşağılama amacı açıkça sezdirilmektedir. İnsanları temsil etmek için kullanılan **angut** metaforu *tembel, iki kelimeyi bir araya getiremeyen* olumsuz çağrışım bildiren ifadelerden dolayı olumsuz değer olarak işaretlenmiştir. **Ayı** metaforu, kaba ve olumsuz çağrışım bildiren *çüş* ifadesi dolayısıyla olumsuz değer olarak işaretlenmiştir. Kullanım bağlamlarında kaba saba niteliğe sahip insanları temsil eder. **Domuz** metaforu da kullanım bağlamında *herif* olumsuz çağrışım bildiren ifadeyle birlikte kullanılır. Aynı zamanda bu metafor, metinsel olumsuzluk⁷ açısından da değerlendirildiğinde olumsuz değerde işaretlenir:

(13)“HATÇE: (Hiddetle Mehmet Ağanın üstüne yürüyüp boğazına sarılır)
Seni **domuz** herif! Ne yaptın öyle ha?” [W-SA14B1A-1585-268]

(13)’te hiddetle bir biçimde birinin bir başkasının üstüne yürümesi ve boğazına sarılıp onu boğazlaması şiddet içeren davranışlardır. Bu davranışlara maruz kalan kişiye aynı zamanda da sözel olarak domuz metaforu ile seslenilmektedir. Bu nedenle domuz metaforu olumsuz değerde işaretlenmiştir. Başka bağlamda da domuz metaforu yine metinsel olumsuzluk ile olumsuz değer olarak işaretlenir:

(14)“*Senin de özgür bir düşüncen olduğunu ve kişisel ağırlığını ortaya koymalısın Şeyma! Aniden frene basmak zorunda kalmıştı. Öndeki minibüse bindirmesine ramak kalmıştı. Kocamış **domuz!** diye söylendi. Dağ gibi, önümü kapattı. Bu yetmezmiş gibi birdenbire önümde frenledi. Araba kullanırken, görüşünü kapayan yüksek araçların önüne girmesine gıcık olurdu.*” [W-IA16B2A-0996-1]

(14)’te de neredeyse yapılacak olan bir kazanın anlatımı yer almaktadır. Minibüs yüzünden kaza yapma ihtimaline karşın sınırlanan otomobil sürücüsünün duygu durumları sözel ifadelerle taşınmıştır. Minibüsün sürücüsüne domuz metaforu ile seslenmekte aynı zamanda da aşağılamak amacıyla *kocamış* betimlemesini kullanmaktadır. Ancak bu seslenme ifadelerinde de insanların hangi açıdan domuz metaforu ile temsil edildiği belirtilmemektedir. **Eşek arısı**, bir kadını temsil etmek için kullanılır. Bu kullanımda kadının konuşmasının eşek arısının dolaşırken çıkardığı ses açısından anlaşılması sağlanır. Eşek arısı metafor ile temsil edilen kadının eşi, konuşmalar yüzünden uyuyamaz ve kadını eşek arısı gönderiminde bulunur:

(15)SARHOŞ: (İçerden gelir.) Vay **eşek arısı** vay, uyutmadı. KADIN:
Konuşmalarımızı mı dinledin yoksa? SARHOŞ: Dinlemedim, kulağıma geldi.
Gidecek misin? KADIN: Söz verdim. [W-GA14B1A-1489-749]

Burada da yine metinsel olumsuzluk yola çıkılarak olumsuz değer işaretlemesi yapılmıştır. Kadının eşinin kadının konuşması dolayısıyla uyuyamaması ve bunun sorumlusu olarak kadını göstermesi eşek arısı metaforunun olumsuz değerde işaretlenmesine neden olmuştur.

⁷ Özkan’ın (2006, s. 279) “metinsel olumsuzlama” olarak ifade ettiği terim şöyle açıklanmaktadır: “Söyleme bir bütün olarak baktığımızda, olumlu sözlükbirimsel anlama sahip ve de olumsuzluk biçimbirimi ulanmamış yapılarla; olumsuz sözlükbirimsel anlama sahip olmasına karşın, ulanan olumsuzluk biçimbirimleri ile olumlanan yapıların yer aldığı söylemler, metinsel olumlamaya sahip söylemler olarak karşımıza çıkar.”

Hipopotam ile temsil edilen insana açıkça hakaret edildiği bağlam içerisinde açıklanmadan anlaşılmaktadır. **Kerkenez** bir erkeği temsil etmek için kullanılır ve *ulan* olumsuz çağrışım bildiren ifadeden dolayı olumsuz değerde işaretlenir. Ancak bu temsilde erkeğin hangi açıdan kerkenez metaforu ile anlaşılacağı belirtilmemektedir. **Köpek** metaforu kullanım bağlamlarında *yalancı, kalles, ulan* olumsuz çağrışım ifadelerinden dolayı olumsuz olarak işaretlenir:

(16) "Kaşla göz arasında İsmet'e yumruklar indirip gırtlığına sarıldı. Boğup geberteceğim seni ulan **köpek!** diye bağırdı. Etraftan yetişip İsmet'i Seyfi'nin elinden kurtardılar." [W-CA16B3A-0735-581]

Seslenme işlevli metaforlarda olduğu gibi köpek metaforunda da temsil edilen kişinin hangi açıdan bu metaforlarla anlaşılacağı belirtilmemektedir. **Manda** metaforu kullanım bağlamlarında *lan, Allah belanı versin!, pis* gibi olumsuz çağrışım bildiren ifadelerle görülür. Temsil edilen insanların hangi açıdan manda metaforu ile temsil edildiği kullanım bağlamlarından açıkça belirtilmemektedir:

(17) "Plajda da yapmadığı magandalık kalmadı zaten. Pis **manda**, gebertelim lan şunu! Durun önce mahkeme sonuçlanacak." [W-TA16B3A-0450-82]

Yavşak *ulan, terbiyesiz, pislik* gibi olumsuz çağrışım bildiren ifadeler dolayısıyla olumsuz değerde işaretlenir. Ancak kullanım bağlamlarından insanların hangi açıdan yavşak metaforu ile temsil edildiği belirtilmemektedir:

(18) "Adam şaşırmış "Ne diyorsunuz siz? Lütfen yakamı bırakın. Şikayet ederim sizi." "ölsem bırakmam **yavşak**. Sen osun tanıdım seni." [W-SI45F1D-4710-25]

Seslenme ifadeleri dışında kalan olumsuz değerdeki metaforlardan **amip**, başkalarının hayatıyla var olan ve bu nedenle bir şey yapmadan hayatını sürdüren insan için kullanılmıştır. Olumsuz değerdeki metaforlardan **aygır**, kullanıldığı bağlamda temsil ettiği kişileri betimlemektedir. Aygır metaforu, hoş gitmeyen dış görünüşü açısından nitelediği kişiye hakaret etmek amacıyla kullanılmaktadır. **At**, temsil ettiği insanın dış görünüşünün at açısından anlaşılmasını sağlar. At ile temsil edilen kişiler dış görünüşü açısından beğenilmeyen, hoş gitmeyen insanlara gönderimde bulunur. Kullanım bağlamlarında *ürkütücü, şişman* olumsuz çağrışım bildiren betimlemelerle görünmesi nedeniyle bu metafor olumsuz değerde işaretlenmiştir. Kullanım bağlamında **balık (1)** metaforu, bir kadını temsil etmek için kullanılır. Bu bağlamda kadın bir erkeğin ağna takılacak meta olarak görülmesi nedeniyle kadının değersizleştirilmesi söz konusudur. Bu değersizleştirme balık metaforunun olumsuz değerde işaretlenmesine neden olmuştur. **Baykuş**, *çöken* sıfatı ile betimlenmekte ve bu niteliğe sahip bir erkeği temsil etmek için kullanılmaktadır. Burada çökmek eylemi istenmeyen birinin var olunan ortama gelmesi anlamında kullanılmaktadır. Bunun dışında "Türk dünyası ve Anadolu coğrafyasında baykuşu anlamlandırma noktasında genellikle olumsuzlamanın" (Köse, 2019, s. 296) olması da bu metaforun olumsuz değerde işaretlenmesini desteklemiştir. **Çakal(1)**, bulunduğu bağlamlarda olumsuz değer ile işaretlenmiştir. Bu bağlamlarda çakal ile temsil edilen insan olumsuz manada *uyanık* bir kişiliğe sahiptir. Ancak buraki uyanıklık olumlu manada değil, olumsuz manada bir değer taşımaktadır. Ayrıca söz konusu metafor kullanıldığı bağlamlarda *kavat* gibi küfür türünden sözcüklerle birlikte hakaret etme amacıyla yer almaktadır. **Çıyan**, *gudubet* olumsuz çağrışım bildiren ifade ile betimlenmektedir. Kullanım bağlamlarında insanların hangi açıdan çıyan metaforu ile temsil edildikleri belirtilmemektedir. TDK TS'de (2011, s. 540) hain insanları temsil etmek için çıyan metaforunun kullanıldığı kayıt altına alınsa da TUD'daki kullanım bağlamlarından açıkça bu çıkarımı yapmak mümkün değildir:

(19) “Ay belki yanında gudubet sarı **ciyan** karısı var diye çirkin gelmiş olabilir mi gözünüze?” [W-ZI45E1C-5072-11]

Deve kullanım bağlamında yer alan *at suratlı*, *kandırmak* olumsuz çağrışım bildiren ifadeler dolayısıyla olumsuz değerde işaretlenmiştir. Bu bağlamda deve metaforu temsil ettiği erkeğin dış görünüşü açısından anlaşılmasını sağlar. At suratlı olarak anılan bu erkek hem görünüş olarak beğenilmemekte hem de zıvrıklığı dolayısıyla davranışları açısından da takdir edilmemektedir:

(20) “Sonunda etti ağzıma. Kalıbımı basarım o at suratlı, genç **deve** kandırdı bunu. Anlaştılar, güya sezmedim, yüzlemedim. Oysa, biliyorum yüzüstü bırakacak kıızı, olağanüstü kıtakıl zira benimki. Nesine tutuldu acep zıvrığın?” [W-DA16B2A-0111-616]

Kullanım bağlamlarında **eşek** metaforu *herif* olumsuz çağrışım bildiren ifadelerin yanı sıra metinsel açıdan taşıdığı olumsuzluk nedeniyle de olumsuz değerde işaretlenmiştir:

(21) “Aman ben Harbiye'ye gidecektim yahu. Şoför söylenmeye başladı. Dünyada ne **eşek** herifler varmış. Beyazıt diye bar bar bağırılmış. Yok artık tellal mı çıkaracakmış.” [W-JA16B4A-1720-703]

Hamam böceği bir kadını temsil eder ve kullanım bağlamında kendini beğenmeyen güzel bulmayan bir kadının hamam böceği metaforu ile anlaşılması sağlanır. Olumsuz değerde işaretlenen diğer metafor **inek**dir. İnek metaforu insanların davranışları açısından anlaşılmasını sağlar. **Kancık** hayvanlarda dişi cinsiyeti belirten bir sözlükbirimidir. Bu sözlüksel cinsiyet, metaforik kullanımlara da taşınmış ve genellikle kadın cinsiyetini belirtmek için kullanılan bir hayvan metaforu olmuştur. TUD'da da kancık metaforunun kadınları aşağılamak, kadınlara hakaret etmek amacıyla kullanımları bulunmaktadır:

(22) “KÖSEM: O kadar ha? (Öfkesi birden parlayarak) Seni yalancı sürtük, seni kızgın **kancık**, seni zülüflü baltacılar yosması seni!” [W-UA14B1A-1595-23]

(23) “Sinirlendi mi hep böyle olurdu. Öğretmen kıza asılmıştı *tenhada*. Ulaaan, ne sanıyordu kendini bu **kancık** be!.. Alt yanı, eksik etek bir öğretmen.” [W-KA16B3A-0706-12]

Bu metaforun yine hakaret etmek amacıyla ancak bu sefer cinsiyet belirtmeksizin kullanımları da tespit edilebilmektedir:

(24) “Ne oluyor Sefer, ne durumdayız, anlatsana?” “Ne olsun koçum, sessizliğimizi yakında, çok yakında bozup, hiç beklemedikleri bir anda tepelerine çökeceğiz. Bütün **kancık** yuvalarını bir gecede yok edeceğiz. Pişman olacak doğduğuna...” [W-JA16B4A-0146-25]

Kaz metaforu, *anlamamak* gibi olumsuz çağrışım ifadesinden dolayı olumsuz değer olarak işaretlenmiştir. Bu metafor, anlayış açısından yeterli seviyede olmayan insanları temsil eder. **Kene** bir başkasının üstünden yaşamını idame ettiren insanları temsil eder. Kullanım bağlamlarında da bulunan *herif*, *kan içici* gibi olumsuz çağrışım ifadelerinden dolayı olumsuz değerde işaretlenmiştir. **Kertenkele** metaforu kullanım bağlamında bir kadını temsil eder ancak bu kadını hangi açıdan temsil ettiği belirtilmemektedir. **Kilkuyruk**, erkekleri temsil etmek için kullanılır. *Sığ herif*, *mıymıntı* gibi betimlemeler olumsuz çağrışım bildirdiğinden bu metafor da olumsuz değerde işaretlenmiştir. **Kirpi** kullanım bağlamında *meymenetsiz herif* olumsuz çağrışım bildiren ifadelerle bulunmaktadır. Dış görünüş açısından bir insanı temsil eden kirpi metaforu olumsuz değerde işaretlenmiştir:

(25) “Ama yine de çok dikkatli olalım... Ha şu **kirpi** suratlı meymenetsiz herif, hiç çaktırmadan konuşmalarımıza kulak kabartıyor. Kim? Ha o mu?” [W-FI39C3A-2958-71]

Kobay denek olarak kullanılan insanları temsil eder. İnsanların herhangi bir amaç için kullanılması olumsuz çağrışım bildirmektedir. Kullanım bağlamlarında kobay, insanların davranış açısından anlaşılmasını sağlar. **Koyun** kullanıldığı bağlamda kendisine kötülük edilse de yine kötülük edenin peşinden giden insanları temsil eder. Bu anlamda olumsuz çağrışım bildirir çünkü düşünemeyen, kendi kararlarına kendisinin karar veremediği insanlara gönderimde bulunur:

(26) “Burhan Yüzbaşı bir begonvile, bir de karısına bakacak, su bardağına buz atacak... duramayacak. “Bu enayiler de, dinlerler bu sahtekârları... **koyun** be, koyun hepsi... Ne yani, yalan mı söylüyorsunuz?” [W-QA16B2A-1435-1675]

Leş kargası metaforunda kullanım bağlamlarında emek harcamadan var olanı adaletsizce almaya çalışan insanlara gönderimde bulunur. **Lodos balığı** metaforu da kadını temsil etmek için kullanılır ve bu temsilin hangi açıdan olduğu açıkça belirlenmemektedir. Ancak lodos balığı, “lodos estiğinde sersemleyip kolayca avlanan” (TDK TS 2011, s. 1591) bir balık türü olduğu bilgisinden yola çıkarak davranış açısından kadınların lodos balığı ile temsil edildiği çıkarımını yapmak mümkündür. O halde kullanım bağlamında lodos balığı sersemleyen, ne yaptığını bilmez kadınları temsil eder:

(27) “Kadınlar, kızlar peşlerinde. Çünkü kulüp, kızları **lodos** balığına çevirmiş.” [W-KA16B4A-0147-137]

Maymun kullanım bağlamlarında *korkunç*, *kevaşe* gibi olumsuz çağrışım bildiren ifadelerden dolayı olumsuz değer olarak işaretlenmiştir. Bu metafor insanların davranışları açısından anlaşılmasını sağlar. **Orangutan yarma** (kaba saba anlamında), *yaratık*, *herif* gibi olumsuz çağrışım bildiren ifadelerden dolayı olumsuz değer olarak işaretlenmiştir:

(28) “Şaşkınlıkla ve tebessümle yüzüme tuhaf bakarak: “Beni **orangutan** ne yapsın?” Bitimsiz tatta dudaklarından öperek: “Yahu, iki herif geldi. Kapıyı kırarcasına çalarak, seni sordular.” [W-SA16B1A-1488-16]

Bu metafor kullanım bağlamlarında dış görünüş açısından iri yapılı, davranışları açısından kaba, görgüsüz erkekleri temsil eder. **Örümcek** metaforu *zavallı*, *insanlıktan uzak*, *utanmaz* gibi olumsuz çağrışım bildiren ifadelerden dolayı olumsuz değer olarak işaretlenmiştir. İnsanların davranışlarının bu metafor ile anlaşılması sağlanır. **Paçoz**, kullanım bağlamlarında kadınlara hakaret etmek, onları aşağılamak amacıyla kullanılır. **Ren geyiği**, kullanım bağlamında bir erkeği temsil eder. Karısı tarafından bir başka erkek ile aldatılan bu kişi, aynı zamanda aşağılanarak boynuza sahip olduğu düşünülür ve bu nedenle ren geyiği olarak anılır. **Saksağan garip**, *terbiyesi*, *ukala* olumsuz çağrışım bildiren ifadelerle betimlenir ve bu nedenle olumsuz değerde işaretlenmiştir. Kullanım bağlamında temsil edilen insanın hangi açıdan saksağan metaforu ile temsil edildiği belirtilmemektedir. **Süt kuzusu**, kullanım bağlamlarında hem kadın hem de erkek cinsiyetlerini temsil etmek için kullanılmaktadır. Bu hayvan ile temsil edilen kişi aşağılanmakta ve kendisi ile alay edilmektedir. **Şebek** metaforu ile temsil edilen insanlar, kullanım bağlamlarında alay edilen, aşağılanan insanlardır. Ancak hangi açıdan bu hayvan ile temsil edildikleri belirtilmemektedir. **Tavuk** metaforu da sözlüksel cinsiyet bildirir. Hayvan adının bu özelliği metaforik kullanıma da taşınmıştır. Kullanım bağlamlarında da genellikle kadınları temsil etmek için kullanılan tavuk metaforu, korkak bir insanı belirttiğinde cinsiyet farkı gözetmeksizin kullanılır:

(29) “- korkak tavuk diye çağrılmalarını?” diye de söylendi. Kim isterdi böyle çağrılmak? Kulaklarımda mahalle çocuklarının sesleri çınladı. Sanki hep bir ağızdan tempo tutarak: “Korkak tavuk, korkak **tavuk!!**” diye bağırdıklarını duyuyordum.” [W-JA16B1A-1718-1024]

(30) “Küçükhanımlar geri geldiklerinde, benimle konuşmuyorlardı. Oysa bir şey söyleseler nasıl da yumuşayacaktım. Benimle konuşmadıklarında çok ama çok sinirleniyordum. Ortancaya, kart **tavuk**, diyordum içimden. Küçük de ona benzemeye başlamıştı, ne fena.” [W-HA16B2A-1938-979]

Timsah kullanım bağlamında bir kadını temsil eder. Kadının hangi açıdan timsah metaforu ile temsil edildiği açıkça belirlenememekle birlikte *timsah parçası* ifadesinden kadının aşağılandığı sezdirilmektedir. Çünkü *parça* sözlükbirim “Küçümseme ve değersiz sayma bildiren bir söz.” (TDK TS, 2011: 1888) anlamında kullanıma sahiptir. **Yılan** metaforu *mahvetmek* olumsuz çağrışım bildiren eylemden dolayı kullanım bağlamındaki değeri olumsuz olarak işaretlenmiştir.

(31) “Az kaldı seni mahfedecekti o **yılan** kadın.” Nihayet güldüm. “Sen de Afrika'ya kadar uzanıp olaya müdahale ettin herhalde.” [W-SA16B4A-0063-478]

(31)'de de yılanın hangi açıdan kadını temsil ettiğine dair bir çıkarım açıkça yapılamamaktadır. Ancak hem timsah hem de yılan gibi soğuk kanlı hayvanlar ile temsil edilen insanlar genellikle istenilmeyen niteliklere sahip olan insanlardır. TDK TS'de (2011, s. 2590) de yılan adının metaforik kullanımı hain, sinsî insanlara gönderimde bulunur. Ancak TUD'daki kullanım bağlamlarından yılan metaforuyla gönderimde bulunulan insanların bu nitelikler dolayısıyla mı yılan olarak anıldığı çıkarımı açıkça sağlanamamaktadır. Olumsuz değerle işaretlenen son hayvan metaforu **zargana**dır. Kullanım bağlamında bir kadını temsil eder. Soğukluk (sevginin, ilginin azalması anlamında) olumsuz çağrışım bildiren ifadelerden dolayı zargana metaforu olumsuz değerle işaretlenmiştir. Kullanım bağlamından kadının hangi açıdan zargana ile anlaşılacağı açıkça belirtilmemektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Türk toplumunda ve kültüründe insanların hayvanlar açısından kavramsallaştırılmaları hayvan metaforları bağlamında ele alınmıştır. Hayvan metaforlarının diğer doğal dillerde olduğu gibi Türkçede de hayvan adları veya hayvanlarla ilişkili sözlükbirimlerle metaforik olarak ifade edildiği gözlemlenmiştir. Türkçede hayvan metaforlarını dilsel veriler üzerinden tespit etmek amacıyla Türkçe Ulusal Derlemi'nden (TUD) elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Bu veriler doğrultusunda hayvan kaynak alanının Türk toplumu ve kültüründe insana ait kavramsallaştırmalarda oldukça üretken bir kaynak alan olarak yer aldığı ve bu kavramsallaştırmaların eldeki verilere Türkçede 90 hayvan adıyla kodlandığı tespit edilmiştir. Bu hayvan adlarının metaforik kullanımlarının bağlam içerisinde aldıkları değerler Tablo 1'de gösterilmiştir. **Balık, çakal, leylek, piliç** metaforik ifadeler kullanım bağlamlarına göre farklı değerlerde tespit edildiği için bu metaforlar Tablo 1'de iki kez işaretlenmiştir. Bu nedenle Tablo 1'de 94 değer işaretlemesi yapılmıştır. Tablo 1'e göre hayvan metaforlarının kullanım bağlamlarında insanları temsil ederken 14'ü olumlu, 37'si nötr ve 43'ü de olumsuz değer ile işaretlenmiştir. **Ankara kedisi, arslan, aslan, kaplan, karaca, karınca, kelebek, kırlangıç, koç, kuzu, leylek (1), salyangoz, tavşan, piliç (1) ve yağmur kuşu** insanları olumlu değerlerle temsil ederken **akrep, arı, balık (2), bildircin, bukalemun, bülbül, çakal (2), çalı kuşu, çaylak, dinazor, fındık kurdu, geyik, horoz, ibibik, ipek böceği, ispemeçet balinası, kanarya, kedi, kınalı keklük, keklük, köstebek, kukumav kuşu, kurt, kuş, leylek (2), muhabbet kuşu, piliç (2), serçe, sığırcık, sinek,**

siyam kedisi, solucan, şahin, tilki, yarasa ve zürafa insanları nötr değerlerle temsil eden hayvan metaforları olarak belirlenmiştir. İnsanları olumsuz değerlerle temsil eden hayvan metaforları da **amip, angut, at, aygır, ayı, balık (1), baykuş, çakal (1), çıyan, deve, domuz, eşek, eşek arısı, hamam böceği, hipopotam, inek, kancık, karafatma, kaz, kene, kerkenez, kertenkele, kılkuyrak, kirpi, kobay, koyun, köpek, leş kargası, lodos balığı, manda, maymun, orangutan, örümcek, paçoz, ren geyiği, saksagan, süt kuzusu, şebek, tavuk, timsah, yavşak, yılan, zargana** olarak tespit edilmiştir. Bu verilere göre Türk toplumunda insanların hayvanlar açısından kavramsallaştırılmasında en çok olumsuz özellikler, nitelikler ve davranışlar ön plana çıkarılmaktadır. Örneğin bugün Türk toplumunda yazılı olmayan normlar gereği toplum içerisinde kaba saba davranmak hoş karşılanmayan bir davranış biçimi olarak değerlendirilir. Bu davranışı sergileyen bireylere toplum içerisinde **ayı** metaforik ifadesi ile seslenilebilmektedir. Böylelikle normalin dışında kaldığı düşünülen bu bireyin olumsuz davranışı nedeniyle hor görüldüğü ayı ifadesi ile açıkça belirtilir. Bu ifadede de karşısındaki kişiyi aşağılama, ona hakaret etme açıkça sezdirilmektedir. Türklerin ayı ile ilgili bu olumsuz değer işaretlemesinin temellerini özellikle “İslamiyet ve yeni kültür çevrelerinin etkisiyle” (Sarpkaya, 2014: 160) ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Değerlendirme sonuçlarına göre ikinci olarak hayvan metaforlarında en çok nötr değerde işaretleme yapıldığı görülür. Nötr değer ile işaretlenen hayvan metaforları, kullanım bağlamlarında açıkça olumlu veya olumsuz değer işaretleyecek sözlükbirimlerle yer almamaktadır. Toplumlara ait kalıp yargılar, sezgisel olarak bir hayvan metaforunun kullanım bağlamında hangi amaçla ya da niyetle kullanıldığı çıkarımını özellikle o topluma ait bireyler tarafından kolaylıkla yapılmasını sağlayabilir. Ancak burada söz konusu çıkarımlar, kullanım bağlamlarında hayvan metaforları herhangi bir sözlükselbirim ile desteklenmediği sürece nötr değer olarak işaretlenmiştir. Son olarak hayvan metaforlarındaki en az işaretlemenin olumlu değerde olduğu görülür. Hayvan metaforları ile ilgili çalışmalarda da bu metaforların yaygın olmamakla birlikte sevgi gösterme, sevimlileştirme amacı ile kullanımlarının (Haslam vd., 2011, s. 312) bulunduğunu belirtmiştik. Olumlu değer ile işaretlenen hayvan metaforlarında da kelebek, kırlangıç gibi hayvan adları sevimlileştirme; kuzu, tavşan gibi hayvan adları da sevgiyi dilsel olarak ifade etme aracı olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak Türkçede de diğer doğal dillerde olduğu gibi kavramsal metaforların dilsel ifadeler olan hayvan adları ile kodlandığı ve bu kodlamaların da insanların hayvanlar açısından anlaşılmasında vasıta olduğunu söyleyebiliriz. İnsanların hayvanlar açısından anlaşılmasını sağlayan İNSANLAR HAYVANLARDIR ve İNSAN DAVRANIŞI HAYVAN DAVRANIŞIDIR (Kövecses, 2010, s. 152) kavramsal metaforlar, Türk toplumunun ve kültürünün ortak bilişsel mekanizmasında yer alan kavramsallaştırmalardır. HAYVAN kaynak alandan İNSAN hedef alan arası haritalamalarda hayvanlara ait özellikler, nitelikler ve davranışların aktarımı gerçekleştirilmektedir. Bu aktarımlarda HAYVAN alanındaki tüm özellikler İNSAN alanına aktarılmamaktadır. Sadece ön plana çıkarılmak istenilen kısım işaretlenmektedir. Bu nedenler dilsel unsurlar yani hayvan adlarının kullanımında değer farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Türk diline ait belirli zaman dilimlerini içeren verilerin değerlendirildiği bu çalışmada, hayvan metaforlarının en fazla olumsuz değerde kullanıldığı ve bu olumsuz değerde işaretlenen hayvan ifadelerinin çoğunlukla toplumda bireyi aşağılamak, ona hareket etmek amacıyla bir ötekileştirme vasıtası olarak görüldüğü bu çalışmadan elden edilen en önemli sonuçlardır.

Kaynakça

- Aliakbari, M. ve Faraji E. (2013). Conceptualization of Man's Behavioral and Physical Characteristics as Animal Metaphors in the Spoken Discourse of Khezeli People. *Linguistik online*, 59, 3-41.
- Alkan Ataman, H. (2018a). *Türkiye Türkçesinde Hitaplar*. Doktora Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alkan Ataman, H. (2019b). Kutadgu Bilig'de Hitaplar ve Göreceli Seslenişler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 45, 287-306.
- Chen, S. and Chen L. (2011). What Animals Reveal about Grammar and Culture: A Study of Animal Metaphors in Mandarin and English. *Journal of National Taiwan Normal University: Linguistics and Literature*, 121-151.
- Cin, A. (2016). Eşek Kavramının Anadolu Ağzlarındaki Kullanım Çeşitliliği. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(4), 1256-1274.
- Dilmen, Ö. (2020). Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Köpek Metaforu. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 606- 635.
- Doğru, F. (2018). Seslenme Sözcükleri ve Genel Türkçe Sözlüklerdeki Görünümü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 135-150.
- Dowker, A. (2011). Young children's and adults' use of figurative language: how important are cultural and linguistic influences?. *Polysemy: Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language*. [ed. Brigitte Nerlich, Zazie Todd, Vimala Herman, David D. Clarke] Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 317-332.
- Elbir, B. ve Yorulmaz Kahve M. (2020). Tırsî Divânı'nda Hayvan Adlarının Kullanımı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), 230-267.
- Fontecha, A. F. and Catalán R. M. J. (2003). Semantic derogation in animal metaphor: A contrastive-cognitive analysis of two male/female examples in English and Spanish. *Journal of Pragmatics*, 35, 771-797.
- Gencer, Z. (2017). Türk ve Japon Atasözlerinde Hayvan Metaforları. *Japon Dili ve Kültür İncelemeleri*. [Ed. Cahit Kahraman ve Levent Toksöz]. London: Transnational Press, 201-218.
- Güneş, S. (2017). Hayvan Adları İçeren ve İnsanı Niteleyen İtalyanca ve Türkçe Metaforlar Üzerine Bir İnceleme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(4), 1102-1118.
- Gül, M. (2015). Divânü Lugâti't Türk'teki Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme. *İDİL Sanat ve Dil Dergisi*, 4, 1-24.
- Haslam N. vd. (2011). Beastly: What Makes Animal Metaphors Offensive?. *Journal of Language and Social Psychology*, 30(3), 311-325.
- Hsieh, S. C. (2004a). The Corpora of Mandarin Chinese and German Animal Fixed Expressions: A Cognitive Semantic Application. *University Centre for Computer Corpus Research on Language Technical Papers*. The University of Birmingham. England, Special Issue (18), 27-35.
- Hsieh, S. C. (2006b). A corpus-based study on animal expressions in Mandarin Chinese and German. *Journal of Pragmatics*, 38, 2206-2222.
- Karakuş, İ. (1997). Türkçe Ad Bilim (Onomastik)'de Hayvan Adları. *Erdem*, 9(27), 1143-1151.

- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kerimoğlu, C. ve Doğan, G. (2015). Türkçede Cinsiyet Görünümleri ve Çağrışımsal Zihniyet. *TÜBAR*, XXXVIII, 143- 178.
- Kızıldaş, E. vd. (2017). 6 Yaş Çocukların Kendileri İçin Uygun Gördükleri Hayvan Metaforlarının İncelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 399-414.
- Koçoğlu, T. (2014). Mesnevî Şârihlerine Göre Mesnevî'deki Bazı Hayvan Metaforlarına Yüklenen Anlam ve Kavramlar. *Sufi Araştırmaları*, 9, 123-136.
- Korkmaz, A. (2021). Şeyhî'nin Eserlerinde Hayvan Adları. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 71, 123-162.
- Köse, S. (2019). Türk Kültüründe Baykuş. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 288-301.
- Kövecses, Z. (2006a). *Language, Mind and Culture A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Kövecses, Z. (2010b). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Krzyszowski, Tomasz P. (1997). *Angels and Devils in Hell: Elements of Axiology in Semantics*. Warszawa: Wydawnictwo Energeia.
- Lakoff G. and Mark T. (1989). *More than Cool Reason A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- López Rodríguez, I. (2009). Of Women, Bitches, Chicken and Vixens: Animal Metaphors for Women in English and Spanish. *Culture, Language and Representation*, 7, 77-100.
- Nur, İ. H. (2017). Mesnevide Hayvan Karakterleri (Metaforları). *TURKSOSBİLDER*. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi, 02(01), 29-47.
- Özgen, M. (2018). Bilişsel Dilbilgisi, *Dilbilim Kuramları- İki Düzlem Beş Kuram*. [Ed. Özge Can]. İstanbul: İthaki Yayınları, 213-259.
- Özkan, B. (2006). *Türkçede Dilbilgisel Terim Olarak "Olumlama" ve "Olumsuzlama"*. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(1), 269-282.
- Pourhossein, S. (2016). *Animal Metaphors in Persian and Turkish Proverbs: A Cognitive Linguistic Study*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Department of Linguistics.
- Quinn, N. and Holland, D. (1987). Culture and Cognition. [ed. D. Holland & N. Quinn]. *Cultural Models in Language and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sağlam, F. (2015). Karaca Oğlan'ın Şiirlerinde Hayvan İsimleri. *Journal of World of Turks*, 7(2), 315-335.
- Sarpkaya, S. (2014). Türk Dünyası Efsanelerinde Ayı Tasavvurunun Değişim ve Dönüşümü. *Millî Folklor*, 13(101), 149-161.
- Şakacı, B. K. (2018). Hiyerarşi Kavramı Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlemesi. *Social Sciences Studies Journal*, 4, 558-568.
- Sır Dünder A. N. (2021). Kütahya ve Yöresi Ağızları Söz Varlığında Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 71, 15-47.

- Silaški, N. (2014). Animal Metaphors and Semantic Derogation- Do Women Think Differently From Men?. *Gender Studies*. January, 319-332.
- Silaški, N. and Kilyeni A. (2015). *Beauty and The Beast* From A Cognitive Linguistic Perspective: Animal Metaphors for Women in Serbian and Romanian. *Gender Studies*, 13, 163-178.
- Talebinejad, M. R. and Dastjerdi H. V. (2005). A Cross-Cultural Study of Animal Metaphors: When Owls Are Not Wise. *Metaphors and Symbol*, 20(2), 133-150.
- Tokay, Y. (2018). Kitâbu Gülistân Bi't-Türkî'de Hayvan Adlarının Metaforik Kullanımları. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 31-52.
- Tokyürek, H. (2013). Eski Uygurcada Hayvan Adları ve Bunların Kullanım Alanları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 33, 221-281.
- Tümer, G. (2020). *Bahman Ghobadi Sinemasında Hayvan Metaforlarıyla Travma Anlatımı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turpín Moreno, E. (2014). A Critical Study of The Women Are Animals Conceptual Metaphor. https://www.researchgate.net/publication/267151007_A_CRITICAL_STUDY_OF_THE_WOMEN_ARE_ANIMALS_CONCEPTUAL_METAPHOR [Erişim tarihi: 03.03.2021].
- Uçan Eke, N. (2016). Şâhidî'nin Şiirlerinde Tasavvufi Metaforlar. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, 3(5), 12-24.
- Wang, C. and Dowker, A. (2008). Interpretation of Animal Metaphors : Evidence from Chinese and English Children and Adults. *Child Language Seminar 2007*, 226-235.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 10. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E. B. (2011). Hikâye ve Romanlarda Sembol Dilinin Görüntüleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Bilig*, 56, 45-56.